

**М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык
илимий - изилдөө университети**

Кыргызстан Эл аралык Университети

Диссертациялык кеңеш Д 08.24.697

Кол жазма укугунда
УДК 330.34(575.2)(04)

Шаршеева Нурмира Каныбековна

**«Кыргызстандын экономикасына чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу
көйгөйлөрү жана келечеги»**

08.00.10-финансы, акча жүгүртүү жана насыя

экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек - 2024

Диссертациялык иш Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин финансы кафедрасында аткарылган.

Илимий жетекчи: **Сарыбаев Айылчы,**
экономика илимдеринин доктору, профессор,
Бишкек шаары

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Заманбап дүйнөдө инвестициялык ишмердүүлүк базар экономикасынын ажырагыс атрибуту, анын кыймылдаткыч күчүнүн негизгилеринин бири болуп саналат. Ушуга байланыштуу, мамлекеттердин бардыгы инвестицияларды тартуу үчүн жагымдуу шарттарды түзүшөт жана капитал үчүн болгон күрөштө өз ара атаандаштыкты жүргүзүшөт.

Стратегиялык жана учурдагы каржы - экономикалык маселелерди чечүү менен Кыргызстандын социалдык өнүгүүсүн камсыз кылууда чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу муктаждыгы диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугун аныктайт.

Чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу үчүн болгон күрөштө биздин өлкө өзүнүн 30 жылдык эгемендүүлүк тарыхында жагымдуу инвестициялык климатты түзүү боюнча көптөгөн иш чараларды көргөндүгүнө карабастан, көңүл батарлык жыйынтыктарды көргөзө албай келүүсү өкүнүчтүүлүк менен белгилей кетүүгө туура келет.

Диссертацияда жалпы чет өлкөлүк инвестициялардын түрлөрү боюнча мамлекетке акырыкы 10 жылда, 2014-2024жылга чейин тартылып келүүсү боюнча талдоо жүргүзүлүп, электроэнергетика тармагынын негизинде финансылык жөнгө салуучу механизмдери изилденди.

Ушуга байланыштуу мамлекеттин стимулдачу инвестициялык финансылык механизмдин ишке ашырууну камсыз кылуу боюнча изилдөөлөргө эффективдүү жөндөөнү камсыздоого болгон теориялык жана методологиялык аракеттерди кайрадан карап чыгууга көңүл буруу актуалданууда. Ошол менен бирге алдыга коюлган реформаларды жүзөгө ашыруу үчүн укуктук базасынын инвентаризациясын жүргүзүүсү зарыл, экономиканы жандандыруу үчүн инвестициялар жана инвесторлорго кепилдиктер керектигининде. Талданган 10 жылдык мөөнөттө тартылып келген чет өлкөлүк инвестициялардын ичинен олуттуусу мамлекеттин кепилдиги менен тартылып келген чет өлкөлүк инвестициялар ээлеп, дал электроэнергетика тармагын каржылоого жумшалган.

Кыргыз Республикасында инвестициялык потенциалы зор жана стратегиялык жактан өтө маанилүү бул энергетика тармагы болуп саналат. Аталган тармакта ири объектилер топтолгон жана бир эле мезгилде кошумча наркты бир нече эсеге чоңойтууга жана кубаттуу мультипликативдик эффектти түзүү мүмкүнчүлүгү бар.

Бирок, өкүнүчтүүсү, азыркы этапта Камбар-Ата-1, Камбар-Ата-2 жана башка ири долбоорлорду ишке ашыруу өтө кыйын. Аталган тармакта системдүү баалоо, инвестицияларды тартуу боюнча комплекстүү көйгөйлөрдүн бардыгын көрсөтүп турат.

Инвестициялык жагымдуулуктун төмөн болушунун негизги себеби болуп, баа саясаты жана импорттолгон электр энергиясын субсидиялоо. Электр энергетикасы өлкөдө монополист болгондуктан, электр энергияга

бааны коюу түздөн-түз Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн чечимине көз каранды болууда.

Дүйнөлүк практикада баалоону түзүү тиешелүү объекттин рентабельдүүлүгүнөн жана кирешелүүлүгүнөн баалоо аркылуу чечилсе, биздин учурда көбүнчө бир канча башка факторлордон көз каранды болуп жатат. Электр энергиясы бир жагынан карганда социалдык товар себеби, керектөөчүлөрдүн 76% камтыган жеке үй чарбалары менен калкты тейлейт, ошондуктан аталган өндүрүмгө болгон бааны жогорулатуу бир жагынан караганда саясий мааниге да ээ.

Илимий-теориялык, методикалык жана практикалык жактан чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу финансылык механизмдерин жана электроэнергетика тармагын калыптандыруу жана андан ары карай өнүктүрүү боюнча Ивасенко А. Г., Никонова Я. И., Орлова Е. Р., Зарянкина О. М., Оксюттик Г. П., Иванова Н.Г., Черник Д. Г. ж.б. сыяктуу бир катар чет өлкөлүк илимпоз-окумуштуулардын эмгектеринде кеңири талданган.

Кыргыз Республикасынын мөмө-жемиш тармагынын өзгөчөлүгүн изилдөөгө салым кошуп, эмгектеринде чагылдырылган окумуштуулар:

Мусакожоев Ш. М., Камчыбеков Т. К., Сарыбаев А., Жапаров Г.Д., Саякбаева А.А., Чолбаева С.Дж, Джолдошева Т.Ю., Баетов Б.И., Балбаков М. Б., Идинов К. И., Макеева С.Б. жана башкалар.

Ушуга байланыштуу, изилдөө темасынын актуалдуулугу ушул этапта гана эмес, келечекте да стратегиялык жактан маанилүү болуп саналат. Жогоруда баяндалгандардын негизинде изилдөөнүн максаты жана маселелери аныкталды.

Диссертациялык теманын приоритеттүү илимий багыттар, ири илимий долбоорлор, илимий жана билим берүүчү уюмдардын негизги илимий изилдөө ишмердүүлүктөрү менен байланышы.

Диссертация "2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы" улуттук программасынын алкагында жүргүзүлгөн ("Инвестициялык климатты жакшыртуу жана экспорттун өсүшү" бөлүмү, "Энергетика" бөлүмү 2018-жылдын 31-октябрында №221); 2026-жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук программасын (2021-жылдын 12-октябры, ПЖ №435 жарлыгына); 2022–2026-жылдарга Кыргыз Республикасына инвестицияларды тартуу боюнча программа (КР МК 2022-жылдын 30 июнундагы №352 токтому менен бекитилген); 2035-жылга чейинки мезгилге Кыргыз Республикасынын Улуттук энергетикалык программасынын (2024-жылдын 27-июну) алкактарында аткарылды.

Изилдөөнүн максат жана милдеттери: Диссертациялык изилдөөнүн максаты болуп, чет өлкөлүк инвестицияларды тартуунун көйгөйлөрүн изилдөө жана энергетика тармагына инвестицияларды тартуунун келечегин илимий-теориялык жактан негиздөө жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн коюлган максаты төмөндөгүдөй маселелерди чечүүнү шарттады:

Чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу аймагында жүргүзүлгөн теориялык жана практикалык изилдөөлөрдү окуп үйрөнүү жана системалаштыруу;

1. Кыргыз Республикасынын стимулдаштыруучу инвестициялык саясатын жүзөгө ашыруу боюнча учурдагы каржы механизмдин изилдөө;
2. Электр энергетикасын өнүктүрүүнүн теориялык негизин, принциптерин жана максаттарын негиздөө;
3. Электр энергетикасында тарифтик саясатты изилдеп жана талдап, кызмат көрсөтүүлөрдү баалоонун жаңы моделин сунуштоо;
4. Чакан ГЭСтердин инвестициялык потенциалын аныктоо;
5. Электр энергетикасынын негизги көрсөткүчтөрү боюнча математикалык моделдөө түзүү менен болжолдоону сунуштоо жана өнгүүнүн орточо тездиктеги мезгили үчүн инвестициялык стратегияны иштеп чыгуу.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы, өлкөгө чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу көйгөйлөрүн жана келечегин электр энергетикадагы инвестициялардын негизги көрсөткүчтөрүнүн мисалында комплекстүү изилдөөдөр негизделген.

Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө төмөнкү натыйжалар алынды:

- Инвестиция теорияларынын өнүгүшүнүн тарыхый аспектилерин негизделди, «инвестициялар», «чет өлкөлүк инвестициялар» түшүнүктөрүнүн аныктамалары такталды, чет өлкөлүк инвестициялардын классификациясы системалаштырылды, инвестирлөө жөнүндө мыйзам чыгаруулар үчүн «краудинвестинг», «краудфандинг» механизмдери боюнча аныктамаларды киргизүү жана инвестицияларды өлкөнүн ичинен жана четтен келген капиталды атайын түзүлгөн интернет-платформалар аркылуу тартуунун формалары катары киргизүү сунушталды;
- Чет өлкөлүк инвестицияларды тартуудагы финансылык механизмдеринин принциптери, ошондой эле Кыргыз Республикасында инвестициялык стимулдардын тизмеси "фискалдык стимулдар", "финансылык стимулдар", "жөндөөчү стимулдар" сыяктуу аныкталды, салык мыйзам чыгарууларына "салык каникулдары" менен катар чет мамлекеттердин тажрыйбасын эске алуу менен "инвестициялык салык насыясы" катары да стимул киргизүү сунушталды;
- чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу көйгөйлөрү аныкталды, ошондой эле электрэнергетика секторунун мисалында тартылган инвестициялардын натыйжалуулугу каралды;
- Электр энергетикасында тарифтик саясат эң актуалдуу болуп саналат, тарифтердин айынан көптөгөн инвестициялык долбоорлор тондурулуп же аягына чыкпай калат. Диссертацияда биз эксперттердин пикирин эске алуу менен инвестицияларды жагымдуу түрдө тартуу үчүн тарифтерди кандайча баалоону сунуштадык;
- Чакан гидроэлектрстанцияларынын инвестициялык потенциалын аныктоо менен өркүндөтүү боюнча айрым сунуштар берилди;

- электр энергетикасынын негизги көрсөткүчтөрүнө математикалык баалоо жана алдын ала божомолдоо баалоонун аякы жыйынтыгына таасир этүүчү бардык көз карандылыктарды эске алуу менен ишке ашырылды. Ошо менен бирге «Камбар-Ата-1,2» долбоорлору үчүн калкты анын ичинде жамааттык кардарларды тартуу максатында IPOну өткөрүү зарылчылыгы негизделген, бул механизм чет өлкөлөрдө көп колдонулат, баштапкы акциялардын же үлүштөрдүн наркын Кыргыз Республикасынын Өкмөтү аныкташы керек, кыргыз мекемелеринин 51%га жакыны ээлик кылышы керек. Акционердик капиталдын же башкаруу курамындагы өзгөрүүнүн 49%дан ашпаган өлчөмүндөгү акциялар, корпорациялар же башка жактар, анын ичинде текшерүүчү комиссиясынын курамы кыргыз тарабынан гана жөнгө салынууга тийиш.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларын практикалык жактан маанилүүлүгү болуп, алынган корутундулар жана жоболор тийиштүү министерство менен ведомстволордун инвестицияларды тартып келүү механизмдерин жөндөөдө, стратегиялык программаларды түзүүдө колдонушу мүмкүн жана электрэнергетика тармагына да инвестицияларды тартуу боюнча илимий-колдонмо аракеттер тарифтик саясатты жүргүзүүдө, аталган тармакка инвестицияларды тартуу боюнча саясатында колдонулушу мүмкүн.

Автордун сунуштары Экономика жана коммерция министрлигинде колдонулган. Диссертациялык изилдөөнүн материалдары жогорку окуу жайларында "Инвестициялар", "Финансылык инвестициялык талдоо" дисциплиналардын алкагында, "Баалуу кагаздар рыногу" бөлүмүндө пайдаланылышы мүмкүн.

Алынган натыйжалардын экономикалык маанилүүлүгү. Изилдөөдө алынган натыйжалардын экономикалык маанилүүлүгү болуп, алынган теориялык жана методологиялык жоболор, корутундулар жана практикалык сунуштар инвестицияларды тартып келүү саясатын өнүктүрүүгө өбөлгө түзүп, электр энергетика тармагына кошумча инвестицияларды тартууга жана бул тармактын кризисинен чыгууга жана тектеш тармактарга мультипликативдик эффект бергенинде жатат.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору.

- Чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу процессинин теориялык жана уюштуруучулук-укуктук негиздери жыйынтыкталган, ошондой эле «краудинвестинг», «краудфандинг» механизмдери аркылуу инвестицияларды тартуу формасы боюнча аныктаманы инвестирлөө мыйзамына толуктоо киргизүү, ошо менен бирге инвестициялык долбоорлордун маалымат базасы жана инвестициялык процеске мониторинг жүргүзүү менен интернет-платформаны түзүү сунушталат;
- Өлкөдө финансылык механизмдерди ишке ашырууда аракет кылган "инвестициялык стимулдарды" инвентаризациялоо жана "инвестициялык салык насыясы" түрүндө фискалдык стимулду киргизүүнү сунуштоо;

- Өлкөнүн энергетика секторунун мисалында мамлекеттик чет өлкөлүк инвестицияларды өнүктүрүүнүн натыйжалуулугуна талдоо жүргүзүлдү, тармактагы көйгөйлөрдүн жыйындысы аныкталды, чакан ГЭСтердин келечеги негизделди жана аларга инвестицияларды стимулдаштыруу боюнча сунуштар берилди
- Электрэнергиясындагы тарифтерди талдоонун методологиясы келтирилген жана электр энергетикалык кызмат көрсөтүүлөрдү баалоонун модели сунушталган
- Камбар-Ата 1,2 долбоорлорун ишке ашырууну эске алуу менен электр энергетика тармагында IPO жүргүзүү механизми сунушталган
- Электр энергетикасынын өнүгүүсүнүн негизги көрсөткүчтөрү математикалык каражаттарды колдонуу менен моделделген жана баалардын жана инфляциянын өзгөрүшүн эске алуу менен 2030-жылга чейин электр энергетикасынын негизги көрсөткүчтөрү болжолдонгон.

Издөнүүчүнүн жеке салымы.

Изилдөөнүн жыйынтыгында автор энергетика тармагына инвестицияларды тартуу боюнча теориялык жана практикалык аракеттерди толуктап, системага келтирип, тактап жана инвестицияларды тартуунун жагымдуулугун өркүндөтүүдөгү комплекстүү маселелерди математикалык моделдөө аркылуу чечти.

Изилдөөнүн маалымат базасы. КР Улуттук статистикалык комитетинин статистикалык маалыматтары, министрликтердин, ведомстволордун, аймактардын жана мамлекеттик кызматтардын материалдары изилдөөнүн маалыматтык базасы болуп калды. Диссертацияда ата мекендик жана чет өлкөлүк алдыңкы окумуштуулардын эмгектери, ошондой эле, электрэнергетика тармагы боюнча башка изилдөөлөр колдонулган.

Диссертациянын натыйжаларын апробациялоо. Негизги теориялык жана методологиялык жоболору, жыйынтыктары эл аралык жана республикалык конференцияларда сунушталган жана талкууланган.

Диссертациянын натыйжаларынын жарыяланышы. Диссертациянын негизги жоболору жана натыйжалары 9 илимий макалада чагылдырылган. Эл аралык жана университеттер аралык конференциялардын жыйынтыгы боюнча макалалар, анын ичинде төрт макала SCOPUS жана беш макала РИНЦтин индекстөө системасына кирген басылмаларда (жергиликтүү жана чет өлкөлүк басылмаларда). Жалпысынан 252 балл түздү.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертациялык иш кириш сөздөн, үч бөлүмдөн, корутундудан, практикалык сунуштар, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана 3 тиркемеден турат, компьютердик терүүнүн негизги текстинин 175 бетинде баяндалган жана сүрөт, таблицаны жана библиографиялык тизменин 145 аталышын камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациянын актуалдуугу, артыкчылыктуу, ири илимий программалар менен байланышы, илимий изилдөө деңгээли негизделген, изилдөөнүн максаттары жана милдеттери, алынган натыйжалардын илимий жаңылыгынын даражасы аныкталган. Алынган жыйынтыктардын экономикалык жана практикалык мааниси ачылып, коргоого чыгарылчу негизги жоболор түзүлдү, изденүүчүнүн изилдөөгө кошкон жеке салымы баяндалды жана диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктарынын негизги жоболору сунушталды.

“Кыргызстандын экономикасына чет өлкөлүк инвестицияларды тартууда финансылык механизмди түзүүдөгү теориялык аспектилери” аталышындагы **биринчи бапта** инвестиция теориясынын тарыхый аспектилери негизделип, экономикалык мектептердин окууларында кошкон салымдары кеңири талданды. «Инвестициялар», «чет өлкөлүк инвестициялар» түшүнүктөрүнүн бир канча аныктамалары такталып, чет өлкөлүк инвестициялардын классификациясы системалаштырылды. Инвестирлөө түшүнүгүнө илимпоздордун жашоо чөйрөсүнө жараша ар түрдүү трактовкалар берилип келген, мисалы, У.Ф. Шарп, Ж.А. Гордон жана Дж.В. Бэйли “Инвестициялар” атуу эмгегинде ырастагандай «жөнөкөй (примитивдүү) экономикаларда инвестициялардын негизги бөлүгү реалдууга тиешелүү болсо, заманбап экономикада инвестициялардын көпчүлүк бөлүгү финансылык инвестициялар түрүндө болушат» жана баалуу кагаздар менен болгон инвестициялык ишмердүүлүктү чагылдырууга басым кылып келишкен.

Чет өлкөлүк инвестициялар улуттук экономиканын өнүгүшүнүн маанилүү факторлорунун бири болуу менен, кайталап өстүрүүчү жана стимулдоочу функцияларды аткаруу аркылуу ишке ашырылат.

Чет өлкөлүк инвестициялар чет өлкөлүк компаниялар тарабынан бир нече ыкмалар менен ишке ашырылышы мүмкүн (1.1 табл.).

1.1- таблица
тике инвестицияларды ишке ашыруунун негизги жолдору

Чет өлкөлүк инвестициялар				
Нөлдүк этаптагы инвестициялар, б.а. өндүрүмдөрдү (товарларды, иштерди, кызмат көрсөтүүлөрдү) өндүргөн компанияларды түзүүгө жана алардын ишмердүүлүгүн уюштурууга, анын кийинки өнүгүшүнө багытталган каражаттарды инвестициялоо	Максат ишке ашуучу өлкөдөгү мурда эле иштеп жаткан уюмдарды сатып алуу аркылуу каражаттарды инвестициялоо	Биргелешкен ишмердүүлүктү инвестициялоо (биргелешкен ишканаларды түзүү)		
	инвестициялоочу компания өндүрүштүк кубатуулукта рды өндүрүштү улантуу үчүн колдонот	өндүрүштү инвестициялоочу компаниянын өндүрүмүн чыгаруу үчүн кайрадан багыттайт	резидент өнөкөтөшү менен биргелешип ишмердүүлүк кылуу	Резидент эмес өнөкөтөшү (башка бир чет өлкөлүк салымдоочу менен) менен биргелешип

				ишмердүүлүк кылуу
--	--	--	--	-------------------

Булак: автордун иштеп чыгуусу

Мамлекеттин азыркы инвестициялык саясаты болуп: өндүрүштүн эффективдүүлүгүнүн өсүшүнө, социалдык көйгөйлөрдү чечүүдө жана экономиканы көтөрүүдө, ошондой эле ишкердик ишти жүргүзүүдө жагымдуу шарттарды калыптандыруу боюнча инвестициялык процесстерди жандандыруучу чаралардын комплекси катары көргөзөт. Мындай саясаттын негизги максаты болуп инвестицияларды активдештирүү үчүн оптималдуу чөйрөнү түзүү жана эки багытын (стимулдаштыруу жана жөндөө) тең алып жүрүүсү керек, бирок, эреже катары, өлкөнүн социал-экономикалык өнүгүшүнүн деңгээлине, жана ошондой эле мамлекеттин коомдун тигил же бул катмарынын кызыкчылыгын колдоосуна жараша көргөзүлгөн багыттын кайсыл бирине басым жасалат. Финансылык-инвестициялык саясат өзүнүн практикалык ишке ашырылышын мамлекет тарабынан финансылык механизми, анын рычагдары жана стимулдары аркылуу ишке ашырат.

1.1 сүрөт. Чет өлкөлүк инвестицияларды тартуудагы финансылык механизмдин функционалдык звенолору

Булак: автордун иштеп чыгуусу

1.3 бапта, Кыргызстанда чет өлкөлүк инвестицияларды тартуудагы калыптанган финансылык механизмдер боюнча талдоо жүргүзүлүп, “инвестициялык стимулдар”, “фискалдык стимулдар”, “жөндөөчү стимулдар” аныкталып, бүгүнкү күндө инвестициялык жагымдуу саясатты түзүүдө ролун белгилеп, чет мамлекеттик тажрыйбада оң таасирин көрсөтүп келген, ири жана узак мөөнөттөгү долбоорлорго “фискалдык стимулдар” катарына “инвестициялык салык насыясы” стимулун киргизүүнү сунуштадык. Жана, азыркы заманбап жашоо турмушунда алдынкы технологияларды жана дүйнөлүк ар тараптуу глобалдаштырууну эске алуу менен чет элдик тажрыйбаларда колдонулуп, эффективдүүлүгү тастыкталган, жакынкы Орусия мамлекетинде мыйзам түрүндө 2020-жылы кабыл алынган

финансылык механизмге көз чаптырдык. Анын өзгөчөлүгү, интернет-платформа түзүү менен инвестициялык долбоорлордун ар түрдүү өзгөчөлүктөрүнө жараша топторду түзүү менен кызыкдар инвесторлорду инвестициялоого чакыруу механизми - «краудинвестинг», «краудфандинг». Мамлекет тарабынан атайын органдар реестр жүргүзүү менен жөндөсө мүмкүн, мисалы Орусия Федерациясында Борбордук банкка ыйгарылган.

Стратегиялык, мамлекеттик долбоорлорду да жүзөгө ашыруу үчүн атайын мамлекеттик интернет -платформалар аркылуу чет өлкөлүк инвестицияларды гана эмес, ички ресурстарды да тартып келүүгө кошумча инструмент болот. Изилдөөдө дал ушул механизмдин артыкчылыктарын жана натыйжалуулугун көрсөтүп, Кыргызстанда да инвестирлөө жөнүндө мыйзам чыгаруулар үчүн тийиштүү аныктамаларды киргизүү жана инвестицияларды өлкөнүн ичинен жана четтен келген капиталды атайын түзүлгөн интернет-платформалар аркылуу тартуунун формалары катары киргизүү сунушталды.

“Кыргыз Республикасына чет өлкөлүк инвестицияларды тартуудагы финансылык механизмди калыптандырууну талдоо” аталышындагы экинчи бапта инвестицияларды тартууда Кыргызстанда калыптанган мамлекеттик финансылык жөндөө механизминде талдоо жүргүзүлүп, 2014-2023жылдары жалпы чет өлкөлүк инвестициялардын тартылып келүү абалына жана бир топ каражат тартылып келген тармак, мамлекет үчүн приоритеттүү болуп келген электроэнергетика тармагынын негизинде чет өлкөлүк инвестициялардын эффективдүүлүгүнө да баалоо жүргүзүлдү.

Изилдөөндө статистикалык, салыштырмалуу, жалпылоо, сандык, системалык жана экономикалык-математикалык ыкмаларынын негизинде талдоо жүргүзүлдү.

2.1 бапта, чет өлкөлүк инвестирлөөнү мамлекеттик жөндөөнүн укуктук негиздери каралып, анда эл аралык жана мамлекет ичиндеги келишимдер деп шарттуу түрдө эки деңгээлге бөлүп коюуга боло турган ченемдик-укуктук документтердин [ЧУД]кеңири спектри талданды.

2.1 сүрөт. Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк инвестицияларды тартууну жөндөөчү ченем-укуктук документтеринин тутуму

Булак: автордун иштеп чыгуусу

Өзгөчө четөлкөлүк инвестицияларды мамлекеттик карыздоо аркылуу тартуу- “программдык жардамды”- ишке ашырууда маанилүүлүгү өтө чоң экендигин эске алуу менен жөндөө механизми талданып келди.

Албетте 2.2 бапта Кыргызстандын экономикасына 2014-2023 жылга чейин чет өлкөлүк инвестициялоонун учурдагы абалына түзүлүштүк талдоо жүргүзүлдү.

2.1-таблица

ИДӨнүн жана 2014-2023 ж.ж. четөлкөлүк инвестициялардын динамикасы (млрд. АКШ долл.)

Жыл	Четөлкөлүк Инвестициялар млрд. АКШ долл. менен		Өсүүнүн жылдык темпи % менен		ИДӨ млрд. АКШ долл.	Өсүүнүн жылдык темпи % менен	Четөлкөлүк инвестициялардын ИДӨдөгү салыштырма салмагы % менен	
	четөл. инв	алардын ичинен ТЧИ	четөл. Инв %	ТЧИ %			жалпы-сынан %	ТЧИ ИДӨ гө карата %
2014	5,4	0,7	-1	-25	7,5	1,5	72	9
2015	5,6	1,6	4	129	6,7	-11	84	24
2016	5,3	0,8	-5	-50	6,6	-1	80	12
2017	5,2	0,6	-2	-25	7,7	17	68	8
2018	6,9	0,9	33	50	8,3	8	83	11
2019	7,3	1,1	6	22	9,4	13	78	12
2020	6,9	0,5	-5	-55	8,3	-12	83	6
2021	6,3	1,0	-9	100	9,3	12	68	11
2022	9,0	1,2	43	20	12,1	30	74	10
2023	7,1	0,8	-21	-33	14,0	16	51	6

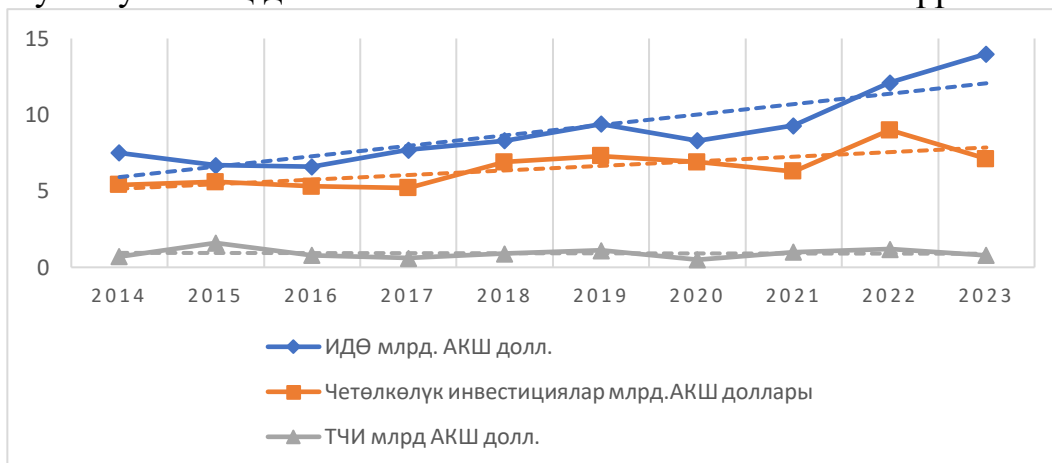
Булак: автор тарабынан Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин маалыматтарынын негизинде, түзүлүп эсептелди [Электрондук ресурс]: Кыргыз Республикасына чет өлкөлүк инвестициялардын түшүү түзүмү, 2014-2023-ж.- Кирүү режими: <https://stat.gov.kg/kg/statistics/investicii/>

2.1 таблицада көрүнүп тургандай жалпы чет өлкөлүк инвестициялардын көлөмү 2014 жылы Ички дүң өндүрүмдүн 72%ын түзүп, 2023 жылы 51% түздү, ал эми тикелей чет өлкөлүк инвестициялар 2014 жылы 9% ын гана, 2023 жылы 6% гана түзүп келди. Эң жогорку көрсөткүч 2015 жылы байкалган, жалпы чет өлкөлүк инвестициялар боюнча ИДӨдүн 84%ды, тикелей инвестициялар боюнча 24%ды ээлеп келди.

Ал эми чет өлкөлүк инвестициялардын жылдык өсүү темпи бир калыпта болгон эместигин байкадык, болгону 2015ж.,2018ж., 2019ж.,2022ж. гана оң мааниге ээ болгон.

Алынган маалыматтарга таянуу менен көрсөткүчтөрдүн тренддеринин сызыктары боюнча, 2014-жылдан 2023-жылга чейин четөлкөлүк

инвестициялардын келип киришинин өсүүсү, ТЧИнин жана ИДӨ көбөйүшү менен туюнтулган оң динамиканын байкалганын белгилей кетүүгө болот.

2.1-сүрөт. ИДӨнүн, четөлкөлүк инвестициялардын жана ТЧИтин 2014– 2023-жылдардагы динамикасы (млрд.АКШ доллары)

Булак: автор тарабынан Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин маалыматтарынын негизинде, түзүлүп эсептелди [Электрондук ресурс]: Кыргыз Республикасына чет өлкөлүк инвестициялардын түшүү түзүмү, 2014-2023-ж.- Кирүү режими: <https://stat.gov.kg/kg/statistics/investicii/>

Анча чоң эмес туруксуздуктардын болгону белгиленет, өзгөчө ИДӨ нүн жана четөлкөлүк инвестициялардын келип кирүүсүнүн 2014 - 2023-жылдардагы республикада жана дүйнөдө болуп өткөн, бизге белгилүү себептер боюнча төмөндөшү көрүнүп турат. Бул көрсөткүчтөр өз-ара көз карандылыкта болору ачык эле көрүнүп турат. Ушуну менен бирге эле, мында чет өлкөлүк инвестициялардын салыштырма салмагы ИДӨгө карата – бир кыйла болору, бирок ТЧИ нин салыштырма салмагы анча чоң эмес үлүштү түзөөрүн белгилей кетүүбүз керек.

2.2-сүрөт. 2014-2023 ж.ж. четөлкөлүк инвестициялардын түзүмү (млн.АКШ долл.)

Булак: автор тарабынан Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин маалыматтарынын негизинде, түзүлүп эсептелди [Электрондук ресурс]: Кыргыз Республикасына чет өлкөлүк инвестициялардын түшүү түзүмү, 2014-2023-ж.- Кирүү режими: <https://stat.gov.kg/kg/statistics/investicii/>

2.2 сүрөтүндө көрүнүп тургандай эң эле төмөн көрсөткүч финансылык инвестициялар, грант менен тех.жардамдын көлөмү менен бирдей, андан анча көп эмес көлөмдө тикелей чет өлкөлүк инвестициялар, ал эми башка инвестициялар (мамлекеттин кепилдиги менен тартылып келген чет өлкөлүк инвестициялар) кыйла чоң көлөмдө тартылып келген.

Кыргыз Республикасынын тышкы карыздоо саясаты негизинен эл аралык финансылык уюмдардын жана донор-өлкөлөрдүн жеңилдетилген насыяларына жана ошондой эле максаты финансылык эмес, саясий натыйжалар көбүрөөк болгон саясий карыздоолор деп, аталгандарга негизделген. Эл аралык мекемелер жана донор-өлкөлөрдөн алынган насыялар узак мөөнөттүү мүнөзгө ээ жана негизинен төмөнкү пайыздар менен алынат.

Кыргыз Республикасы калкынын ар-бир кишисине туура келген кирешеси төмөн өлкөлөрдүн тобуна (А тобу) киргендиктен дүйнөлүк финансылык донорлордон карыз алынган каражаттардын көпчүлүк бөлүгү жеңилдетилген мүнөзгө ээ болот. Бул карыздардан кутулуу мөөнөтү 20дан 40 жылга чейин созулат. Пайыздык ставкасы 0,75% дан 3%га чейин болуп, карызды төлөөнүн мөөнөтүн узартуу мезгили (жеңилдетилген мезгил) – 5тен 10жылга чейин узартылат.

Жеңилдетилген карыздамалар жана гранттар түрүндө берилген инвестициялык жардам энергетика жана инфратүзүлүштү өнүктүрүү, ишканаларды кайра куруу жана алардын өндүрүмдүк кубаттуулугун өркүндөтүүнү, унаа коммуникацияларын калыбына келтирүүнү жана өнүктүрүүнү, айыл чарба өндүрүмдөрүн өнүктүрүүнү көбөйтүүнү, саламаттыкты сактоо жана билим берүү объектилерин техникалык жабдууну бир кыйла демилгеледи. Тышкы жардам көргөзүүнүн формалары 2.3сүрөттө көргөзүлгөн.

2.3 сүрөт. Тышкы жардамдын формалары

Булак: автордун иштеп чыгуусу

2.1-сүрөтүнөн чет өлкөлүк инвестициялардын өсүшү менен экономикалык өсүштүн ортосундагы оң шайкештик ачык көрүнүп турат. КР нын ИДӨсүнүн жылдык өсүшүнүн темпи (2.1-таблица) олку солку болуп өзгөрүп, туруктуу олуттуу өсүү байкалбайт. Чет өлкөлүк инвестициялар менен кээ бир макроэкономикалык көрсөткүчтөрдүн ортолорундагы тыгыз көз карандылыктарды аныктоо керек (2.2-таблица). Шайкештикти эсептөө үчүн Пирсондун коэффицентин пайдаланып, төмөндөгүдөй формуланы колдонобуз:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x-\bar{x})(y-\bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x-\bar{x})^2 (y-\bar{y})^2}} \quad (1)$$

мында, -шайкештик коэффиценти; x-четөлкөлүк инвестициялар; у- ИДӨ; \bar{x} - x тин орточо арифметикалыгы; \bar{y} - у тин орточо арифметикалыгы.

2.2-таблица

Четөлкөлүк инвестициялардын көлөмүнүн жана кээ бир макроэкономикалык көрсөткүчтөрдүн динамикасы

Жыл	Четөлкөлүк инвестициялардын жалпы көлөмү, млрд. долл.	ИДӨ млрд долл.	Тышкы соодалык жүгүртүү, млрд. долл.	Калктын бир кишисинин орточо кирешеси (долл)	Жумушсуздуктун деңгээли %
2014	5,4	7,5	7,6	81,26	8,0
2015	5,6	6,7	5,6	77,23	7,6
2016	5,3	6,6	5,5	60,14	7,2
2017	5,2	7,7	6,3	68,2	6,9
2018	6,9	8,3	7,1	78	6,2
2019	7,3	9,4	7	81,4	5,5
2020	6,9	8,3	5,7	72,3	5,8
2021	6,3	9,3	8,3	78,5	5,3
2022	9	12,1	12,1	92,9	4,9
2023	7,1	14	15,9	109,2	4,1

Булак: автор тарабынан Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин маалыматтарынын негизинде, түзүлүп эсептелди [Электрондук ресурс]: Кыргыз Республикасынын социалдык тенденциялары басылмасы 2013-2023- Кирүү режими:<https://stat.gov.kg/kg/publications/publikaciya-socialnye-tendencii-kyrgyzskoj-respubliki/>

Четөлкөлүк инвестициялардын жана макроэкономикалык көрсөткүчтөрдүн шайкештигинин коэффицентин эсептөө (1) тиркемеде келтирилди.

Шайкештиктин байланыштык күчүн баало үчүн Чеддоктун шкаласын колдонобуз (таблица 2.3).

2.3-таблица

Өзгөрмөлөрдүн ортосундагы байланыштын күчүн Чеддоктун шкаласы боюнча талдоо

Мааниси	Интерпретациялоо
0 дөн 0,3 кө чейин	өтө начар
0,3 дөн 0,5 ке чейин	начар
0,5 тен 0,7 ге чейин	орточо
0,7 ден 0,9 га чейин	жогору
0,9 дан 1 ге чейин	өтө жогору

Четөлкөлүк инвестициялардын чоңдугу менен ички дүң өндүрүмдүн ортолорундагы көзкарандылыкты изилдоөдө 0,99759 ге барабар шайкештик коэффициенти алынды. Бул олуттуу оң байланышты күбөлөйт; четөлкөлүк инвестициялардын көлөмүнүн көбөйүшү ИДӨ нүн өсүшүнө олуттуу таасир этет жана 2.1-сүрөтүндө келтирилген, байкалган өз-ара байланышты эмпирикалык түрдө далилдейт.

Тышкы соода жүгүртүүсү менен четөлкөлүк инвестициялардын ортосундагы шайкештиктин коэффициенти 0,99327 ге барабар. Бул дагы өтө жогору шайкештикти айгинеледи.

Шайкештик коэффициенттерин эсептегендеги, четөлкөлүк инвестициялардын: калктын ар-бир кишисинин орточо кирешесинин ортосундагы 0,9308 го барабар көзкарандылыгы – жогорку көзкарандылык, жана – жумушсуздуктун 0,9530 га барабар деңгээли – өтө жогору көзкарандылык четөлкөлүк инвестициялардын келип киришинин өсүшү менен калктын ар-бир кишисинин орточо кирешеси да өсөрүн, ал эми ишсиздиктин деңгээлинин жана четөлкөлүк инвестициялардын көзкарандылыктары эсептелген коэффициенттердин бардыгынын ичинен эң төмөнкүсү болот да, тескери байланыштын бардыгын далилдейт. Б.а. четөлкөлүк инвестициялардын көлөмү чоңойгон кезде кошумча жумушчу орундар түзүлөт да, жумушсуздуктун деңгээли төмөндөйт.

Ошентип, жүргүзүлгөн эсептөөлөр четөлкөлүк инвестициялар Кыргызстандын экономикасы үчүн олуттуу рольду ойноорун ачык далилдейт.

Бирок инвестициялык сектордогу оң умтулууларга карабастан, дүң чогултуунун (топтоонун) деңгээли туруктуу экономикалык өсүштү камсыздай ала турган абалга дагы эле жете электигин белгилеп кетүүбүз керек. Четөлкөлүк инвестицияларды тартуу атандаштыгында биз тартылган инвестициялардын көлөмү боюнча кошуна өлкөлөрдөн аябай эле арттабыз. Инвестициялык ресурстарды жана эффективдүү пайдалануу сферасындагы эң маанилүү көйгөй болуп, инвестициянын көлөмүн көбөйтүү эле эмес, алардын түзүмүн, тикелей, портфельдик жана башка инвестициялардын катнаштарын өзгөртүү менен максаттуу башкаруу жана каалагандай акыркы натыйжага

жетүү эсептелет. Бул четөлкөлүк инвестицияларды максаттуу таргеттөө ыкмаларын колдонуунун эсебинен жетилиши мүмкүн.

2.3 бапта чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу аркылуу мамлекеттик инвестирлөө программасын ишке ашыруунун эффективдүүлүгүн аныктоо үчүн башка тармактарды да жандандыруучу процессине ээ болгон электрэнергетика тармагынын мисалында талданып, баалоодо экономикага тийгизген мультипликативдик коэффициенттерди аныктоо аркылуу жүргүзүлдү.

Мамлекеттик стратегиялык инвестициялардын эффективдүүлүгүн баалоодо: коомдук (экономикалык) эффективдүүлүк, коммерциялык (каржылык) эффективдүүлүк жана бюджеттик эффективдүүлүктөрдүн негизинде жүргүзүү керектиги белгиленди.

Төмөнкү таблицада(2.8-таблица), Кыргызстанда 2014-2023жылдары ички дүң өндүрүмдүн жана «электр энергия менен газ өндүрүшүнө» болгон чет өлкөлүк инвестициялардын динамикасы келтирилип, инвестирлөөгө болгон ыкаачылыктын көрсөткүчү, тартылган инвестициялардын экономикага тийгизген мультипликативдик эффектисин аныктаган коэффициентин жана инвестициялардын экономикалык натыйжалуулуктарын аныктаган коэффициенттерди туюнтуу менен баалоо жүргүзүлдү.

2.8-таблица

Электрэнергетика тармагына тартылган чет өлкөлүк инвестициялардын эффективдүүлүгүн баалоо

№ п/п	Көрсөткүчтөр	Өл. бир	жылдар									
			2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1	Ички дүң өндүрүм (ИДӨ)	Млрд АКШ долл	7,47	6,68	6,81	7,7	8,27	9,37	8,27	9,25	12,13	13,44
2	Өндүрүшкө инвестициялар жана электр энергиясын, газды бөлүштүрүү (I)	Млрд АКШ долл	0,39	0,35	0,38	0,68	0,13	0,17	0,11	0,16	0,18	0,33
3	Инвестицияларга ыкаачылык (MPI=ΔI/ΔИДӨ)	Коэф.		0,05	0,22	0,34	-0,97	0,03	0,04	0,05	0,01	0,11
4	Инвестициялардын жөнөкөй мультипликатору (K=1/1-MPI)	Коэф.		1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,96	1,00	1,00	1,00
5	Мультипликатордун (экономикалык эффективдүүлүктүн) коэффициенти (Эин=ΔИДӨ/ΔI)	Коэф.		20,79	4,64	2,98	-1,03	28,95	22,92	20,85	180,0	8,73

Булак: автор тарабынан Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин маалыматтарынын негизинде, түзүлүп эсептелди [Электрондук ресурс]: Кыргыз Республикасына экономикалык ишмердиктин түрлөрү боюнча чет өлкөлүк инвестициялардын түшүүсү, 2014-2023-ж.- Кирүү режими:

<https://stat.gov.kg/kg/statistics/investicii/>

Жыйынтыгында, электрэнергетика тармагына тартылган чет өлкөлүк инвестициялардын ыкаачылыгынын МРІ көрсөткүчү төмөн деңгээлде экендигин көрсөтүп, өлкөдө экономикалык ишмердүүлүктүн төмөндүгүн айгинеледи, бул экономикалык туруксуздуктан жана белгисиздиктен улам келип чыгышы мүмкүн.

Ал эми инвестициялардын жөнөкөй мультипликатору $K > 1$ ден жогору болушу керек, бизде 2014-2023 жылдардын ичинде $K = 1$ ге барабар болуп, инвестирлөөлүн өлкөдөгү кирешелердин же өндүрүштүн жалпы деңгээлинин олуттуу жогорулашына алып келбегенин көрсөттү. Кошумча инвестициялар жаңы жумуш орундарын түзбөй же экономикалык активдүүлүктү стимулдаштырбаганын, күткөн мультипликативдик эффекттин жокко эселигин көрсөттү. Себеп, мамлекеттин кепилдиги менен электрэнергетика тармагына тартылып келген чет өлкөлүк инвестициялардын арбыны экономикада калбай, кайра мамлекеттен чыгып кетиши. Мисалга алсак, Датка-Кемин ири долбоору 2013-2015 жылдары 389,8 млн АКШ долл. Кытай Республикасынын Эксимбанкы аркылуу каржыланып, ал эми ишке ашырганы кытай элинин адистеринин (“Датка” 200 адамдан 90 адамы гана Кыргызстандан, “Кемин” 1500 жумушчудан 30% гана жергиликтүү элден) жана техникалар да Кытайдан тартылып келген.

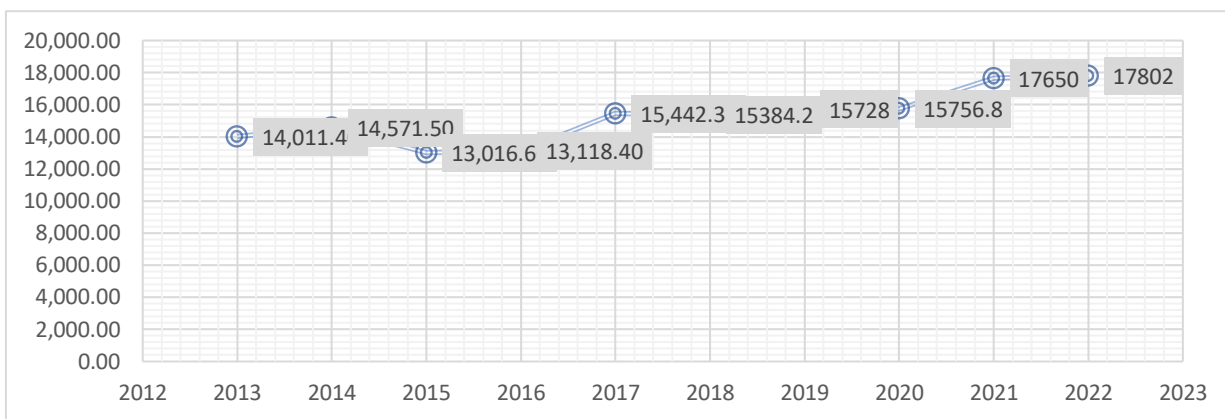
Ошондой эле, инвестициялардын экономикалык натыйжалуулуктарын аныктаган коэффициент да төмөн деңгээлди көрсөтүп турат, 2022 жылы гана эң жогору көрсөткүч 180 ге барабар болду.

Демек, электрэнергетика тармагына тартылган чет өлкөлүк инвестициялардын экономикалык натыйжалуулугу жетишээрлик деңгээлди түзө алган жок, бирок учурунда өлкөдөгү энергетикалык коопсуздук маселесиндеги чыңалууну жеңилдетти.

“Кыргыз Республикасына чет өлкөлүк инвестицияларды тартуунун финансылык механизмдин оптималдаштыруу” аталышындагы үчүнчү бапта экономикалык, математикалык жана регрессиялык талдоо ыкмаларын колдонуу менен электроэнергетика тармагынын негизинде талдоону улантып, көйгөйлөрүн аныктап, финансылык механизмдин оптималдаштырууга негизги багыттар аныкталган. Ошондой эле 2030-жылга чейинки электроэнергетика тармагын өнүктүрүүнүн эконометрикалык болжолу үч сценарийдин негизинде аталган тармактын андан ары өнүктүрүү процессинин жаңы ыкмаларын жана принциптерин эске алуу менен иштелип чыккан.

Электр энергетикадагы өтө көйгөйлүү маселелеринин бири болуп инвестицияларды тартуу эсептелет. Бул аталган тармак бир жагынан табигый монополист макамына ээ болсо, башка жагынан, республика үчүн стратегиялык болуп саналат.

Электр энергетикалык системанын негизги көрсөткүчтөрүнүн бири болуп жаңы кубаттуулуктарды киргизүү же мурдагы кубаттуулуктарды кайрадан куруу, мисалы Камбар-Ата ГЭС-1,2 кошумча бирдиктерин ишке киргизүү болуп саналат.

3.1 сүрөт. 2013-2023жж. Кыргыз Республикасында электр энергиясын иштеп чыгуу (млн.к.Вт/саат)

Булак: автор тарабынан Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин маалыматтарынын негизинде, түзүлүп эсептелди [Электрондук ресурс]: Кыргыз Республикасына өнөр жай боюнча негизги экономикалык көрсөткүчтөрү, 2014-2023-ж.-Кирүү режими <https://stat.gov.kg/ru/statistics/promyshlennost/>

3.1 сүрөтүнөн көрүнүп тургандай электр энергиясын иштеп чыгуу, өсүү жана ушул убакытта эле турукташуу тенденциясына ээ болуп, учурда энергетика тармагы электрэнергетика системасына кошумча кубаттуулуктарды кошо албайт. Эгерде 2013жылы бул көрсөткүч 14млрд. кВт/саат түзсө, 2023 жылы 17,8млрд.кВт/саат түздү. Бул көрсөткүч эң жогорку денгээлде иштеп жатышкан генерациялоочу компаниялардын маалыматтарынан келип чыгат, ошондуктан кээ бир жагдайларда электрэнергиясын импортообузга туура келет.

3.2-сүрөт. 2013-2023жж. Кыргыз Республикасында электр энергиясын импорттоо (млн.к.Вт/саат)

Булак: автор тарабынан Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин маалыматтарынын негизинде, түзүлүп эсептелди [Электрондук ресурс]: Кыргыз Республикасына өнөр жай боюнча негизги экономикалык көрсөткүчтөрү, 2014-2023-ж.-Кирүү режими <https://stat.gov.kg/ru/statistics/promyshlennost/>

3.2 сүрөттө көрүнүп тургандай акыркы жылдары Кыргыз Республикасы электрэнергиясына болгон суроо талапты толук кандыра албагандыктан, сырттан импорттоого дуушар. Импорттун өсүшү 2021-жылдан тарта 1682,9 млн.к.Вт/саат, 2022-жылы 2806,4 млн.к.Вт/саат, 2023-жылы 3488,8 млн.к.Вт/саат түздү. Бул албетте ички электрэнергияны керектөөнүн жогорулашы жана өскөн суроо талапты толук канагаттандыруу үчүн электрэнергияны өндүрүү потенциалынын чектелиши. Ошо себептен бул тармакты өнүктүрүүдө кошумча чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу зарылдыгы турат, ал үчүн стимулдаштыруучу жана жөндөөчү финансылык механизмдерди өзгөртүү керек.

Биздин оюбузча, бул сыяктуу тармактарда чет өлкөлүк капиталдардын катышуусу төмөнкүдөй түзүүчүлөрдүн көз карашы боюнча гана ишке ашат:

1. Инвестициялар электрэнергиясын бөлүштүрүүчү компанияларга өтө тактоо менен багытталышы керек, башкача айтканда, электрэнергиясын иштеп чыгуучу (генерациялоочу) бөлүгү улуттук макамына ээ болушу керек;
2. Чет өлкөлүк капиталдын катышуусу менен иштелип чыккан электр энергиясына тарифтерди аныктоо салымдын кирешелүүлүгү жагынан ачык-айкын көрсөткүчтөргө ээ болушу керек;
3. Тармактагы тарифтик саясат учурдагы социалдык жарылуучу болуп эсептелет, ошондуктан бизнес түзүмдөрүнө басым жасоодо социалдык артыкчылыктарды эске алуу керек.

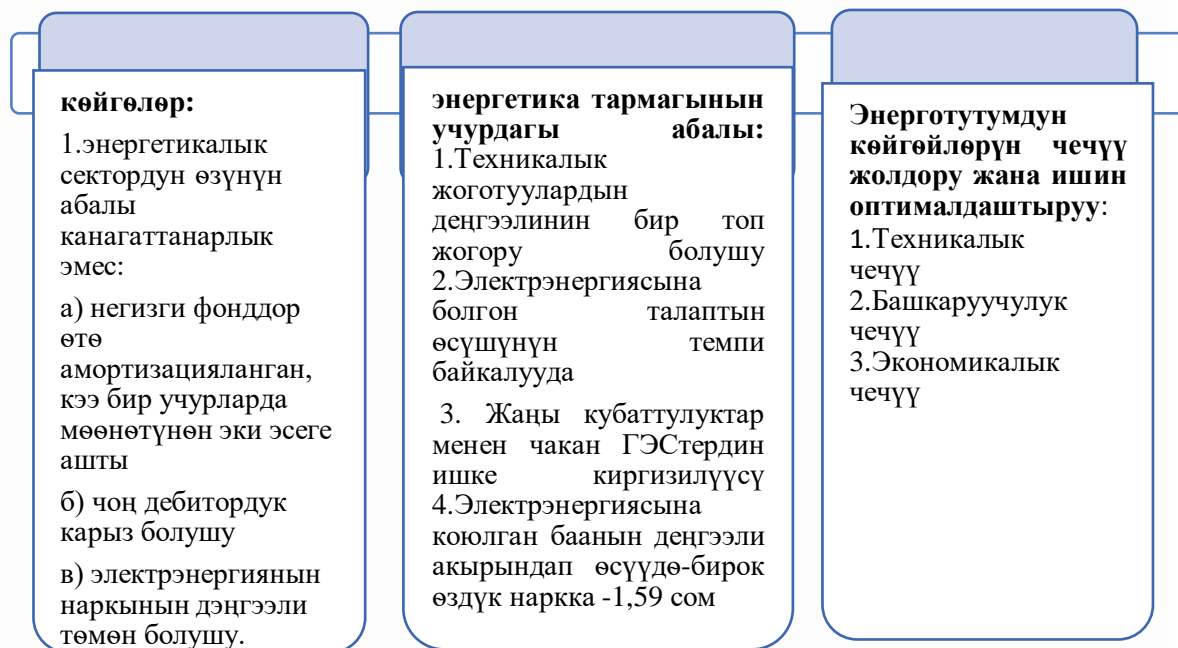
Аталган тармакта инвестициялык пулду түзүү белгилүү бир эффектерди бере ала турганын белгилей кетүү керек.

Бул тармакта бизнести жүргүзүүнү баалоо үчүн бир катар мыйзамдарды иштеп чыгуу керек. Мисалы, "Акционердик коомчулуктар жөнүндө", "Табигый монополиялар жөнүндө" мыйзамдарын өзгөртүү же толугу менен кайрадан карап чыгуу, электр энергетикасында тарифтик саясат боюнча нормалоолорду иштеп чыгуу зарылдыгы турат.

3.2 бапта **“Чакан гидроэлектрстанциялардын инвестициялык потенциалы”** аныкталып, Кыргызстанда энергиянын жаңыланып туруучу (ЭЖТ) булактарын колдонуу менен өндүрүлгөн энергия өзгөчө акталдуулугу, ошо менен гидроэнергетикалык потенциалы кандай жана бүгүнкү күндө чакан ГЭСтердин өлкөдөгү бардык иштеп чыгарылуучу кубатуулугунун көлөмү кандай экендигине талдоо жүргүзүлдү.

Чакан ГЭСтерди өнүктүрүү саясаты учурда приоритеттүү, бирок ушуну менен бирге эле иштелип чыккан электр энергиясын сатуу, жалпы тармакка кошууда баалоону түзүүдө, электр станциялар тарабынан сатып алууда көйгөйлөр жаралууда жана суунун аздыгынын да кыйынчылыкка дуушар болушат.

Электрэнергетика тармагынын талдоосунун негизинде аныкталган көйгөйлөрдү үч топко бөлүп, тиешелүү түрдө башкы маселерди чечүүнү аныктоо керек.

3.3 сүрөт. Кыргыз Республикасынын энергетикасындагы базалык көйгөйлөрү жана аларды чечүү жолдору

Булак. Автор тарабынан түзүлдү

Энергетикадагы биз белгилеген жана 3.3-сүрөтүндө көрсөтүлгөн көйгөйлөр тармактын өзү канагаттандырлык эмес абалын, дебитордук ошондой эле кредитордук карыздарынын деңгээли да бир топ жогору экенин айтып турат. Энергетика министрлигинин өзүнүн маалыматына ылайык насыялар боюнча карыз 110млрд. сомду түзүп, анын ичинен 80% дан көбүрөгү Кытай Республикасынын Эксимбанкына тиешелүү.

Кыргызстанда электр энергиясын иштеп чыгууну 2030жылга чейин алдын ала божомолдоо үчүн эконометрикалык моделди түзүлүшү төмөндөгүнү көрсөттү.

3.1-таблица

Кыргыз Республикасындагы электрэнергиясынын 2030 жылга чейин интегралдештирилген көрсөткүчтөрү

жылдар	электрэнергияны иштеп чыгуу (млн. кВт.с.)	керектөө (млн. кВт.с.)	Бюджеттен биргелешип каржылоо. (млн. сом)	Электрэнергетикага инвестициялар (насыялар менен бирге) миң АКШ долл.	э/э импорту	э/э жоготуулар (млн. кВт.с.)
2017	15429,5	11369,7	332210,9	1827488,8	0,0	2844,5
2018	15728	12159,3	192198,3	383288,9	0,0	2814,1

2019	15384,2	12599,5	158760,8	148070,1	269,2	2513,6
2020	15756,8	12710,0	110234,1	159456,1	352,6	2744,9
2021	16820,9	13534,5	146124,2	198745,2	1682,9	2738,4
2022	16688,9	13750,4	156154,7	212456,1	2806,4	2388,5
2023	16855.79	13956.66	159277.79	2177675	2890.59	2364.62
2024	17024.35	14166.01	162463.35	2232117	2977.31	2340.97
2025	17194.59	14378.50	165712.62	2287920	3066.63	2317.56
2026	17366.54	14594.17	169026.87	2345118	3158.63	2294.38
2027	17540.20	14813.09	172407.41	2403746	3253.39	2271.44
2028	17715.60	15035.28	175855.55	2463839	3350.99	2248.73
2029	17892.76	15260.81	179372.67	2525435	3451.52	2226.24
2030	18071.69	15489.72	182960.12	2588571	3555.06	2203.98

Булак: автордун иштеп чыгуусу

Талдоо жөнөкөйлүтүлгөн моделге жана тарыхый маалыматтарга негизделген.

Алдын ала талдоодо аныкталды:

- Электрэнергияны иштеп чыгуу анык оң трендке ээ
- Электрэнергиясын керектөө да өсүүнү көргөзүп, иштеп чыгуунун өсүшү менен шайкештелип турат
- Бюджеттик биргелешип кражылоо жана инвестициялар олуттуу термелүүлөрдү көргөзөт, бул болсо мамлекеттик программалардын жана тышкы факторлордун таасиринин орун алары айгинелейт
- Электрэнергиясын импорттоо жана жоготуу да жалпы көрүнүшкө кандайдыр бир таасир кылышат.

Кыргыз Республикасында электр энергиясын иштеп чыгуу үчүн сызыктуу эмес регрессиялык моделдин теңдемеси төмөндөгүчө болот:

$$y = 61.928850 *x^2 - 249846.389325 *x + 252011170.553548$$

Жогоруда саналган көрсөткүчтөр, Кыргызстандын энергетика тармагындагы электр энергиясын өндүрүүнүн жана керектөөсүнүн өсүшү менен өсүү жана өнүгүү баскычында тургандыгын күбөлөп турат.

Бюджеттик биргелешип каржылоодогу жана инвестициялардагы термелүүгө карабастан, жалпы тренд электр энергетиканын өнүгүшүнө болгон кызыгуунун жогорулашын көрсөтүп турат. Электр энергиянын импорттоонун көбөйүшү жана жоготуулардын туруктуу жогору болушу инфраструктураны модернизациялоо жана анын натыйжалуулугун жогорулатуу зарылдыгын көрсөтүүдө.

Изилдөөнүн жүргүзүлгөн натыйжалары Кыргыз Республикасынын электрэнергетика тармагынын көйгөйлөрүн чечүү үчүн жана ири добоорлорду ишке ашыруу үчүн чет өлкөлүк инвестицияларды тартууда финансылык механизмдин иштеп чыгууга мүмкүндүк берди.

Кыргыз Республикасынын чет өлкөлүк инвестицияларды тартууда финансылык механизмдерди ишке ашырууну изилдөөдө илимий изилдөөлөрдүн маселелерин пайдалануу конкреттүү чараларды белгилөөгө мүмкүндүк берет.

Демек, келечекте электр энергетика тармагын кризистен чыгаруу үчүн жагымдуу инвестициялык климат түзүү зарылчылыгы турат, ошондон улам инвестицияларды тартуу механизмдин өзгөртүп, өзгөчө энергетикадагы ири долбоорлорду ишке ашырууда чет мамлекеттерде кенири колдонуучу ПРО механизмдин киргизүү сунушталууда. Бул механизмди ишке ашырууда, өздүк кызыкчылыктарды эске алуу керектиги тийиш, ошондон улам белгилеп кетчү негизги критерийлер сакталышы зарыл: баштапкы акциялардын же пакеттердин наркы Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталууга тийиш; акциялардын 51% кыргыз субъектилери ээлик кылышы керек; калган 49% акциялар пакети бир колдо топтолбошу зарыл; менеджерлик түзүм менен ревизиялык комиссия кыргыз субъектилер тарабынан гана көзөмөлдөнүп, жөнгө салынуусу тийиш.

КОРУТУНДУ

Диссертацияда иштелип чыккан теориялык, методикалык жана практикалык жоболор Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк инвестицияларды тартууда финансылык механизмдерди жана стратегиялык электрэнергетика тармагынын көйгөйлөрүн чечүүдө муктаж болгон инвестицияларды тартуу жолдорун жана өнүктүрүү программасын иштеп чыгууга багытталган изилдөөнүн илимий базасын толуктады.

1. Инвестиция жана чет өлкөлүк инвестиция түшүнүктөрүнүн теориялык жана методологиялык негиздерин аныктоодо инвестиция түшүнүгүнүн эволюциясына талдоо жүргүзүлүп, экономикалык мектептердин салымдары, чет элдик жана ата мекендик окумуштуулардын эмгектеринин негизинде кенири изилденип, инвестирлөөнүн түрлөрүнө системалаштыруу жүргүзүү менен Кыргызстандын экономикасын өнүктүрүүдө баштапкы ролу жана орду аныкталып, чет өлкөлүк инвестицияларды тартууда финансылык механизмдерин өнүктүрүүсү зарылдыгы тастыкталды;
2. Кыргызстандын экономикасына кошумча чет өлкөлүк инвестицияларды тартууда калыптанган финансылык механизмдерди талдоодо жөндөөчү жана стимулдаштыруучу механизмдерди шайкеште жүргүзүлүүсү аныкталып, инвестициялык стимулдардын катарына "инвестициялык салык насыясы" түрүндө фискалдык стимулду ири көлөмдө жана узак мөөнөттө жүргүзүлүүчү инвестирлөөгө киргизүү сунушталды жана замандын талабына жараша, чет мамлекеттерде колдонулуп, мыйзам түрүндө киргизилген жана оң жыйынтыктарды көрсөтүп келаткан «краудинвестинг», «краудфандинг» механизмдерин ишке ашыруу негиздерин мыйзым түрүндө киргизүү зарылдыгы белгиленди;
3. Тартылып келген чет өлкөлүк инвестициялардын экономикага болгон таасирин корреляциялык функциянын негизинде тастыктадык. Ал үчүн Пирсондун тендемесинин жардамы менен чет өлкөлүк инвестициялар менен бир нече макроэкономикалык көрсөткүчтөрдүн: ички дүң өндүрүмдүн, жумушсуздуктун деңгээлинин, калктын орточо кирешесинин жана тышкы соода жүгүртүүсүнүн ортосунда шайкештиктин бар экендигин

жана жогору деңгээлде экендигин көрсөттү. Бирок, талданган учурда тартылып келген инвестициялардын ири көлөмү мамлекет тарабынан программдык жардам катары келген стратегиялык долбоорлорду ишке ашыруу үчүн тартылган кредиттер. Анын ичинен приоритеттүү электрэнергетика тармагына ири көлөмдө тартылып, азыркы күнгө чейин дале муктаж. Ошол себептен 2014-2023 жылга дейре тартылган чет өлкөлүк инвестициялардын экономикага болгон мультипликативдик эффектисин изилдөөгө туура келип, жыйынтыгында мультипликативдик көрсөткүчтөрдүн, экономикалык натыйжалуугу төмөндүгүн белгиледик. Себеп, электрэнергетика тармагында долбоорлор Кытайдын жумушчуларынын жардамы менен жүзөгө ашырылып, капиталдын чыгып кетишинде экени белгиленди;

4. Чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу экономикабызга приоритеттүү жана азыркы учурда көйгөйлүү электрэнергетика тармагын изилдөө негизинде жүгүзүлүп, расмий статистикалык көрсөткүчтөрдү жана экономикалык-математикалык-регрессиялык методдорду колдонуу менен бул изилдөөнүн автору аталган тармактын өнүгүү моделин иштеп чыгып, 3 сценарий боюнча 2030-жылга чейин бул тармакты өнүктүрүүнүн болжолун түзгөн.
5. Изилдөөнүн жүрүшүндө Кыргызстанда электрэнергетика тармагын өнүктүрүүнүн финансылык механизми иштелип чыкты. Ал Камбар-Ата 1,2 долбоорлорун ишке ашырууда дүйнөлүк практикада колдонулган IPO механизмдин киргизүү сунушталды жана бул механизмди ишке ашырууда, өздүк кызыкчылыктарды эске алуу керектиги тийиш экендиги, ошондон улам белгилеп кетчү негизги критерийлер сакталышынын зарылчылыгы бар, ал: баштапкы акциялардын же пакеттердин наркы Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталууга тийиш; акциялардын 51% кыргыз субъектилери ээлик кылышы керек; калган 49% акциялар пакети бир колдо топтолбошу зарыл; менеджерлик түзүм менен ревизиялык комиссия кыргыз субъектилер тарабынан гана көзөмөлдөнүп, жөнгө салынуусу тийиш экендиги белгиленди.
6. Ыйгарым укуктуу орган (жооптуу) Кыргыз Республикасынын 2030-жылга чейинки мезгилге электрэнергетика тармагын өнүктүрүү стратегиясын иштеп чыгууда өнүктүрүүнүн сунушталган моделин жана аларга бир катар социалдык-экономикалык факторлордун таасирин эске алуу сунушталат.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк инвестицияларды тартып келүү саясатын өнүктүрүү багыттары боюнча диссертациялык изилдөө төмөнкүдөй сунуштарды жана рекомендацияларды иштеп чыгууга мүмкүндүк берет:

1. инвестицияларды тартуу формаларынын бири катары азыркы учурда башка мамлекеттерде колдонулуп жаткан “краудинвестинг”, “краудфандинг” механизмдин киргизүү инвестициялоо саясатын өркүндөтүүгө өбөлгө түзөт;
2. инвестирлөө процессин стимулдаштыруу үчүн финансылык механизмдерди ишке ашырууда инвестициялык стимулдардын катарына

- "инвестициялык салык насыясы" түрүндө фискалдык стимулду ири көлөмдө инвестицияларды талап кылган жана узак мөөнөттө ишке ашырылуучу долбоорлорго киргизүү сунушталды;
3. электр энергетика тармагына инвестицияны тартууда эң негизги тоскоолдуктардын бири болуп тарифтик саясаты эсептелинет. Автор, эксперттердин пикирин эске алуу менен тарифтик саясатты түзүүдө рентабельдүүлүктү жана инфляцияны эске алуу керектиги менен жөнгө салынышы сунушталдууда.
 4. электр энергетика тармагын кризистен чыгаруу үчүн жагымдуу инвестициялык климат түзүү зарылчылыгы турат, ошондон улам инвестицияларды тартуу механизмин өзгөртүп, өзгөчө энергетикадагы ири долбоорлорду ишке ашырууда чет мамлекеттерде кеңири колдонуучу IPO механизмдин киргизүү сунушталууда. Бул механизмди ишке ашырууда, өздүк кызыкчылыктарды эске алуу керектиги тийиш, ошондон улам белгилеп кетчү негизги критерийлер сакталышы зарыл: баштапкы акциялардын же пакеттердин наркы Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталууга тийиш; акциялардын 51% кыргыз субъектилери ээлик кылышы керек; калган 49% акциялар пакети бир колдо топтолбошу зарыл; менеджерлик түзүм менен ревизиялык комиссия кыргыз субъектилер тарабынан гана көзөмөлдөнүп, жөнгө салынуусу тийиш;
 5. Ыйгарым укуктуу орган (жооптуу) Кыргыз Республикасынын 2030-жылга чейинки мезгилге электрэнергетика тармагын өнүктүрүү стратегиясын иштеп чыгууда өнүктүрүүнүн сунушталган моделин жана аларга бир катар социалдык-экономикалык факторлордун таасирин эске алуу сунушталат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Шаршеева Н.К. Чет өлкөлүк инвестицияларды тартуудагы мамлекеттик финансылык жөндөөнүн механизми: укуктук негиздер[Текст]/ Н.К. Шаршеева// Бишкек. ALATOO ACADEMIC STADIES. -2017.-№4 .-б.234-239.
<https://drive.google.com/file/d/1ueBPLCJ9euawxskM9QWPg7TwGTzuabxJ/view>
2. Шаршеева Н.К. Чет өлкөлүк инвестицияларды тартуудагы финансылык механизмдин мазмуну[Текст]/ Н.К. Шаршеева//Известия ВУЗов Кыргызстана-2018.-№2.-б.40-42. <http://www.science-journal.kg/ru/journal/2/archive/11286>
3. Шаршеева Н.К. Инвестиция теориясына тарыхый көз караш[Текст]/ Н.К. Шаршеева//М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин кабарлары. -2017. - № 4(42). - б. 75-78.
<https://drive.google.com/file/d/1BZ5NZJlr-ehp0KZXgfJhYLIB9vlGI9/view>
4. Шаршеева Н.К. Проблемы по регулированию внешним долгом[Текст]/ Н.К. Шаршеева, Н.Б. Омургазиева// М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин кабарлары. -2017. - № 3(41). - б. 81-83.
https://drive.google.com/file/d/1iYjEqCMTFbXiUhxntHF6gGzSuc_ehpHG/view

5. Шаршеева Н.К. Оценка вложенных международных инвестиций и их роль в развитии экономики КР[Текст]/ Н.К. Шаршеева, Ч.Т.Токтосунова// М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин кабарлары.-2021.-№2(51).-б.122-127.
<https://elibrary.ru/item.asp?id=47420348>
6. Sharsheeva N.K. Prospects for the Reorientation of Investment Flows for Sustainable Development under the Influence of the COVID-19 Pandemic[Текст]/ N.K.Sharsheeva, O. Prokopenko, C. Toktosunova, R.Zablotska, V. Mazurenko, L. Halaz // Problemy Ekorozwoju. -2021-. Т.16. № 2.- Б 7-17.
https://www.researchgate.net/publication/352883972_Prospects_for_the_Reorientation_of_Investment_Flows_for_Sustainable_Development_under_the_Influence_of_the_COVID-19_Pandemic
7. Sharsheeva N.K. Problems of the growth of the external public debt of the kyrgyz republic[Текст]/ N.K.Sharsheeva, C. Toktosunova, G. Abdukadyrova, N. Rasulova, S. Esenamanova// Estudios de Economía Aplicada.- 2021.- Т. 39. № 5. <https://ojs.ual.es/ojs/index.php/eea/article/view/5245>
8. Sharsheeva N.K. Investment and innovations in sustainable management of green economy in the KR[Текст]/ N.K.Sharsheeva, Baktygul Sulaimanova, Adilet Mamatov, Kyyal Begalieva// E3S Web of Conferences 380, 01044 (2023)
<https://doi.org/10.1051/e3sconf/202338001044>
9. Sharsheeva N.K. Global experience in public debt reduction (on example of Sweden, Switzerland, and Iceland) [Текст]/ N.K.Sharsheeva, C Toktosunova, M.Isaev, C.Amanturova // Economics of Development- 2024.- 23(1).-689-97.
https://www.researchgate.net/publication/379855605_Global_experience_in_public_debt_reduction_on_example_of_Sweden_Switzerland_and_Iceland

Шаршеева Нурмира Каныбековна 08.00.10-финансы, акча жүгүртүү жана насыя адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн «Кыргызстандын экономикасына чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу көйгөйлөрү жана келечеги» темасындагы диссертациясынын
РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: инвестиция, чет өлкөлүк инвестиция, финансылык механизм, инвестициялык стимул, мамлекеттик инвестиция, электрэнергетика, экономикалык натыйжалуулук, мультипликативдик эффект, болжолдоо, моделдөө

Изилдөөнүн объектиси: чет өлкөлүк инвестицияларды тартууда Кыргызстандын электрэнергетика тармагында механизмдер

Изилдөөнүн предмети: чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу финансылык механизм өркүндөтүүчү жана электрэнергетика тармагындагы көйгөйлөрдү чечүү жолдор менен байланышкан процесстер.

Изилдөөнүн максаты: Кыргыз Республикасынын чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу механизмдин электрэнергетика тармагынын негизинде өнүктүрүү боюнча теориялык жана практикалык сунуштамалардын жана сунуштардын комплексин иштеп чыгуу болуп саналат.

Изилдөөнүн методдору: статистикалык, салыштырмалуу, жалпылоо, жана экономика-математикалык моделдөө ыкмалары, сандык, системалык.

Алынган жаңылыктар: Базар мамлелеринин шартында чет өлкөлүк инвестицияларды тартууну стимулдаштыруучу механизмди жана электрэнергетика тармагын өнүктүрүүнүн келечектүү багыттарын аныктоо, эконометрикалык болжол боюнча чечүүнү талап кылган олуттуу көйгөйлөр ар тараптуу изилденип, тиешелүү жыйынтыктар чыгарылды.

Алынган натыйжалар: Ишти даярдоонун жүрүшүнөн келип чыккан практикалык натыйжалар, далилдүү сунуштар жана корутундулар электрэнергетика тармагын өнүктүрүү саясатын ишке ашыруучу мамлекеттик органдар тарабынан электрэнергетика тармагына инвестицияларды тартып келүү стратегиясын экономикалык багыттарын аныктоодо, ошондой эле иштелип чыккан эконометрикалык болжолдор кыска мөөнөттүү жана орто мөөнөттүү келечекте электрэнергетика тармагын өнүктүрүүнүн стратегияларын жана программаларын иштеп чыгуу үчүн негиз боло алат.

Колдонуу даражасы: иштелип чыккан жана негизделген практикалык нуктагы сунуштар чет өлкөлүк инвестицияларды тартып келүү механизмдерин өнүктүрүүдө жана электрэнергетика тармагын өнүктүрүүнүн келечектүү багыттарын аныктоодо, мамлекеттик программаларды иштеп чыгууда, автор тарабынан даярдалган модель жана анын уюштуруу-экономикалык механизми мамлекеттик органдар тарабынан колдонулушу мүмкүн.

Колдонуу чөйрөсү: чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу финансылык механизмдин өркүндөтүү боюнча жана электрэнергетика тармагынын илимий - теориялык, методикалык жактан иштелип чыккан негиздемеси, алынган жыйынтыгы жана практикалык сунуштары Кыргыз Республикасынын тиешелүү министирликтер, ведомстволор тарабынан даярдалуучу Кыргыз Республикасынын программаларда, концепцияларына, социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн стратегиясына башкы багыттарын аныктоого маалыматтык база катары колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

Диссертации Шаршеевой Нурмиры Каныбековны на тему “Проблемы и перспективы привлечения иностранных инвестиций в экономику Кыргызстана” представленной на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности-08.00.10-финансы, денежное обращение, кредит.

Ключевые слова: инвестиции, иностранные инвестиции, финансовый механизм, инвестиционные стимулы, государственные инвестиции,

электроэнергетика, экономическая эффективность, мультипликативный эффект, прогнозирование, моделирование

Объект исследования: механизмы привлечения иностранных инвестиций в электроэнергетику Кыргызстана

Предмет исследования: процессы, связанные с развитием финансового механизма привлечения иностранных инвестиций и пути решения проблем в электроэнергетике.

Цель исследования: разработка комплекса теоретических и практических рекомендаций и предложений по развитию механизма привлечения иностранных инвестиций в Кыргызскую Республику на примере электроэнергетической отрасли страны.

Методы исследования: статистический, сравнительный, обобщающий, а также методы экономико-математического моделирования, количественный, системный.

Научная новизна: В условиях рыночной конъюнктуры всесторонне изучены серьезные проблемы, которые необходимо решить с точки зрения эконометрических прогнозов для определения механизма стимулирования привлечения иностранных инвестиций и перспективных направлений развития электроэнергетической отрасли и сделаны соответствующие выводы.

Полученные результаты: Практические результаты, обоснованные предложения и выводы, вытекающие из подготовки работы, используются государственными органами, реализующими политику развития электроэнергетической отрасли, для определения стратегии, экономических направлений привлечения инвестиций в электроэнергетику, а также разработанные эконометрические прогнозы становятся основой для разработки стратегий и программ развития электроэнергетической отрасли на краткосрочную и среднесрочную перспективу сможет это сделать.

Степень использования: Разработанные и обоснованные практические предложения могут быть использованы государственными органами при разработке механизмов привлечения иностранных инвестиций и определении перспективных направлений развития электроэнергетической отрасли, при разработке государственных программ, подготовленной автором модели и ее организационно-экономического механизма.

Область применения: Разработанные обоснованные, теоретические, методологические обоснования, результаты и практические рекомендации по развитию финансового механизма привлечения иностранных инвестиций и электроэнергетики могут быть использованы в качестве информационной базы для определения основных направлений программ, концепций, стратегии социально-экономического развития Кыргызской Республики, подготовленных соответствующими министерствами и ведомствами Кыргызской Республики.

SUMMARY

of the dissertation of Sharsheeva Nurmira Kanybekovna on the topic "Problems and prospects for attracting foreign investment in the economy of Kyrgyzstan" for the degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.10 - finance, monetary circulation, credit.

Keywords: investments, foreign investments, financial mechanism, investment incentives, public investments, electric power, economic efficiency, multiplier effect, forecasting, modeling

Object of research: mechanisms for attracting foreign investment in the electric power industry of Kyrgyzstan

Subject of the study: processes related to the development of a financial mechanism for attracting foreign investment and ways to solve problems in the electric power industry.

Purpose of the study: development of a set of theoretical and practical recommendations and proposals for the development of a mechanism for attracting foreign investment in the Kyrgyz Republic on the example of the country's electric power industry.

Research methods: : statistical, comparative, methods of generalization and economic-mathematical modeling, quantitative, systematic.

Scientific novelty: In the conditions of market conditions, serious problems that need to be solved from the point of view of econometric forecasts to determine the mechanism for stimulating the attraction of foreign investment and promising directions for the development of the electric power industry have been comprehensively studied and appropriate conclusions have been drawn.

The obtained Results: Practical results, substantiated proposals and conclusions arising from the preparation of the work are used by state bodies implementing the policy of development of the electric power industry to determine the strategy, economic directions for attracting investment in the electric power industry, as well as the developed econometric forecasts become the basis for the development of strategies and programs for the development of the electric power industry for the short and medium term.

Degree of use: The developed and substantiated practical proposals can be used by state bodies in the development of mechanisms for attracting foreign investment and determining promising areas for the development of the electric power industry, in the development of state programs, the model prepared by the author and its organizational and economic mechanism.

Applications: The developed substantiated, theoretical, methodological justifications, results and practical recommendations for the development of the financial mechanism for attracting foreign investment and the electric power industry can be used as an information base for determining the main directions of programs, concepts, strategies for the socio-economic development of the Kyrgyz Republic, prepared by the relevant ministries and departments of the Kyrgyz Republic.